

UDK 913. (497.12) Bevke = 863
UDC 913. (497.12) Bevke = 20

PROJEKCIJE SOCIALNODEMOGRAFSKE, POSESTNE IN FIZIČNE PREOBRAZBE NASELJA OB PRIMERU BEVK*

Lojze Gosar*

Uvod

Krajevna skupnost Bevke je še vedno izolirana geografska in naselbinska enota na jugozahodnem delu Ljubljanskega barja, kakih 14 km od Ljubljane.

Kljub temu, da je gradbeni razvoj naselja omejen le na domače potrebe, lahko pričakujemo, da bo zaradi bližine Ljubljane v prihodnjih 15 letih pritisk na intenzivno stanovanjsko izgradnjo tako velik, da bodo Bevke, podobno kot mnoga druga naselja v okolici Ljubljane postale tipično spalno naselje. Če njihovega razvoja ne bomo pravilno usmerjali, bodo Bevke izgubile svoje kvalitete, ne da bi pridobile nove.

Gledanje na splošna razvojna vprašanja naselij ob stiku urbanih in ruralnih območij odločilno vpliva tudi na načrtovanje nadaljnjega razvoja takih naselij. Ne bo torej odveč, če se pri razmišljanju o bodočem razvoju Bevk ustavimo tudi ob možnih pogledih na vpliv Ljubljane nanje.

Načrtovalci večjih mest si navadno predstavljajo, da je sklenjena rast mesta od centra navzven logična in nujna. Toda prej ali slej pride do formalne razširitve mesta preko njegovih meja. Mesto začne »požirati« primestna naselja, ki se bolj ali manj neposredno vključujejo vanj. Možna je pa še drugačna rast, namreč tedaj, kadar si predstavljamo mesto kot sestavni del aglomeracije, katere vsak del ima svoj določen pomen.

V prvem opisanem primeru se prebivalstvo koncentrira v glavnem mestu, ki se širi brez obzira na naselja in manjše centre ter kmetijske površine v zaledju.

V drugem primeru, ko dajemo večji poudarek skladnemu razvoju aglomeracije, pa naselja v zaledju glavnega mesta deloma obdrže svojo prvotno vlogo, nove neagrarne funkcije pa jim dajejo nove kvalitete. V nekme-

* Iz gradiva naloge »Urbanizacija v SRS, II. faza, II. zvezek, Ljubljana 1979«, izdelane v Urbanističnem inštitutu SRS.

** Dr., znanstveni svetnik, Urbanistični inštitut SRS, Jamova 18, 61000 Ljubljana, YU. Sodelavci: Marta Debelak, dipl. ing. arh., Vito Hazler, dipl. etn., Aleksander Jakoš, dipl. geograf; Lenka Molek, dipl. ing. arh., Lojze Peterle, dipl. geograf; Marjan Razpotnik, ing. mat.

tijske namene porabljenih kmetijskih površin je veliko manj kot v prvem primeru.

Kljub temu, da ima naselje Bevke okrog 600 prebivalcev, je pa po deležu kmečkega prebivalstva (26 %) in glede kmetijske izrabe tal in agrarne funkcije stavb, vsaj v starem delu naselja še vedno agrarno. Osnovni cilj naše analize je bil, da ob izračunu ciljne projekcije bodočega števila prebivalstva, izhajajoč iz za stanovanjsko gradnjo primernih površin, ocenimo bodočo socialno sestavo prebivalstva ob istočasni ohranitvi agrarne funkcije. Predvidevamo, da se bo do leta 2000 število prebivalcev povečalo od 600 na okrog 1350.

Ob skupinskem delu geografov, arhitektov in etnologa smo izdelali dve variantni zasnovi bodočega razvoja Bevk, ki naj bi upoštevali sedanje kvalitete in funkcije, istočasno pa zagotovile bodočemu prebivalstvu kar potrebuje. Poudarek je bil na tem, da bi našli obliko rasti, ob kateri bi naselje ne izgubilo sedanjih kvalitete in bi se njegove sedanje funkcije vključevale v nove. Posebno pozorno smo proučili možnost nastajanja novih, bolj funkcionalnih posestnih enot.

Razvoj in preobrazba Bevk

Če primerjamo stanje v kartah franciscejskega katastra izpred 150 let z današnjim, vidimo da v tem času kljub znatnemu porastu števila hiš naselje ni izgubilo svoje urbanistične zasnove in osnovnih oblikovnih značilnosti. Tudi prvotna parcelacija je v znatni meri še vedno ohranjena. V starem jedru naselja, ki je bilo že v času franciscejskega katastra razvito, je sicer prišlo do znatnega števila novih stavb, vendar značilnosti še niso bistveno okrnjene.

Karta franciscejskega katastra iz leta 1824 kaže, da so bile Bevke vas z izrazito navezavo vseh objektov in funkcij na osrednjo komunikacijo, locirane na podolgovatem osamelcu Brdu. V kasnejših letih so se Bevke širile. Ob prvem popisu (1869) je naselje štel 263 prebivalcev, nato pa je enakomerno naraščalo do leta 1981, ko je imelo 580 prebivalcev (za 120 procentov več).

Istočasno z rastjo števila prebivalcev je naraščala tudi stanovanjska gradnja. Sprva so zapolnjevali prostor na osamelcu, po zadnji vojni pa se je širila gradnja na rob terase med osamelci in na pobočje sosednjega osamelca Kostajnice, v zadnjem času pa še na območje predvidenega zazidalnega načrta na Policah. Novi del naselja se širi na najbližje kvalitetne kmetijske površine.

Ankete so pokazale, da gradijo na območju Bevk domačini, ki neradi prodajajo zemljišče nedomačinom. Ni pa rečeno, da ne bo prišlo do spremembe takega stališča v prihodnjih letih in do močnejše stanovanjske gradnje, ker bo »pritisk« bližnje Ljubljane vedno večji.

Prevladujoč agrarni videz Bevk je že načet zaradi spreminjanja socialne sestave prebivalstva. V Bevkah je namreč bilo leta 1971 samo še 26 % kmečkega prebivalstva. Sestava gospodinjestev po izvoru dohodka pa je bila leta 1971 naslednja: 22 ali 15 % je bilo kmečkih gospodinjestev, 40 ali 27 % je bilo mešanih, 85 ali 58 % pa nekmečkih.

Izračun za leto 1979 (po posestnih listih) kaže, da je 62,5% površin v lasti posestnikov z nad 3 ha, ostalo pa v lasti posestnikov s 3 ha in manj. Če predpostavimo, da so kmečka gospodarstva vsa posestva z nad 3 ha zemlje in mešana kmečko-delavska tista s posestjo od 0,5 do 3 ha, se v Bevkah bolj ali manj intenzivno ukvarja z zemljo več kot 50% prebivalcev.

V podrobnejšo socialno-posestno analizo smo vključili posestva s 3-5 ha in posestva z nad 5 ha (glej sl. 1). Lastnike vseh posestev z nad 3 ha skupnih površin smo tudi anketirali.

Iz analize socialne preobrazbe prebivalstva moremo zaključevati, da je to eden od bistvenih elementov, ki vplivajo na bodoči razvoj naselja in podobno kulturne pokrajine.

Možnosti bodočega razvoja

Rast Bevk v preteklosti, kratka analiza sedanjega stanja naselja in analiza socialno-posestne sestave kažejo, da so Bevke v fazi razvoja, ko je pričakovati, glede na bližino Ljubljane v naslednjih 10 do 15 letih, izredno močne zahteve po stanovanjski gradnji, ne le za domačine, ampak tudi za doseljence.

Tak razvoj so doživela že mnoga naselja v ljubljanski aglomeraciji. Bevk pritisk od zunaj in z njim povezan neurejen razvoj kraja doslej še ni bistveno načel. Mnogi urbanistični posegi v razvoj podobnih naselij niso upoštevali celovitega razvoja naselij, ampak le fizičnega, zato so bili pogosto neuspešni.

Na podlagi statističnih dejstev o Bevkah ter podatkov, dobljenih s pomočjo anketiranja prebivalcev in z ugotovitvijo fizičnih in antropogenih determinant razvoja naselja, smo skušali najti najboljšo varianto bodočega razvoja Bevk.

Pri izdelavi možnih zasnov smo najprej izluščili površine, ki bi bile najbolj primerne za bodočo rast naselja, s tem da smo praviloma ščitili kmetijske površine pred zazidavo.

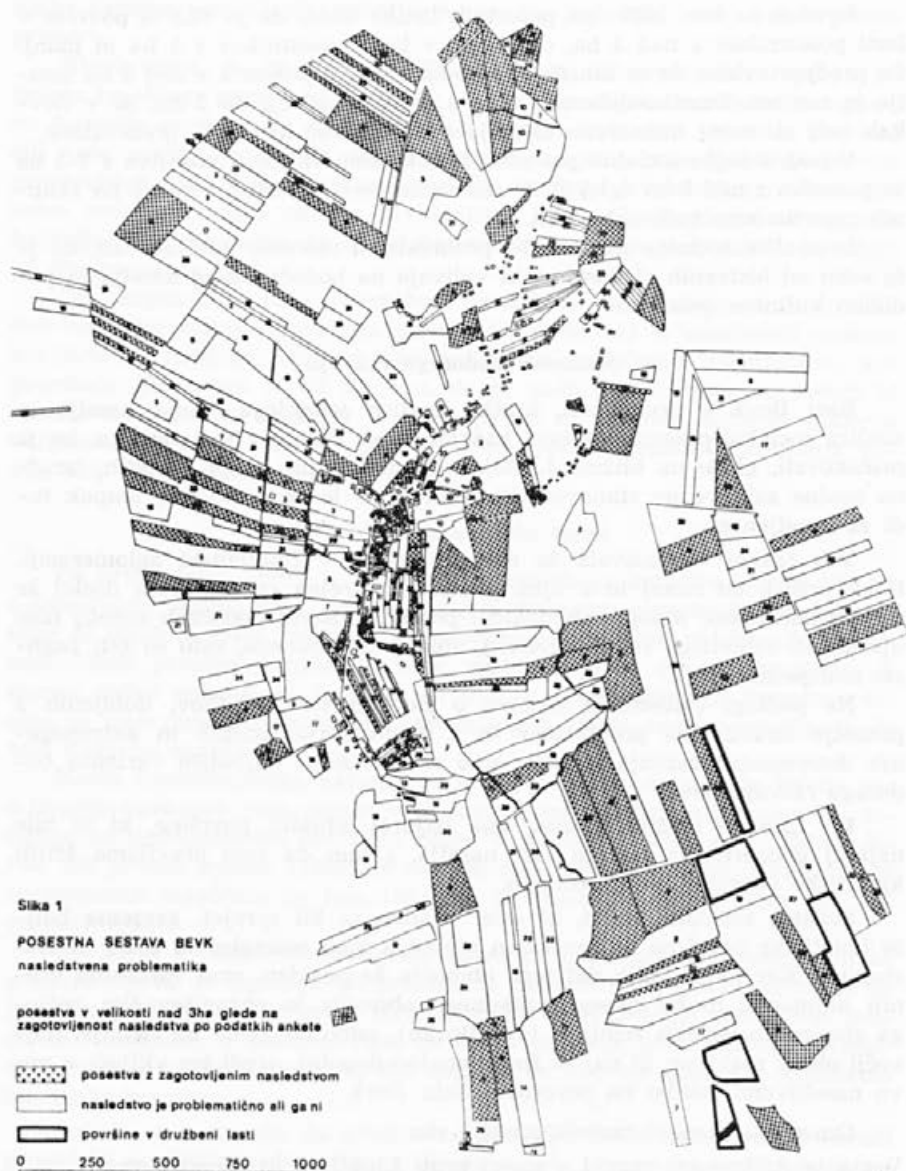
Sedanji zazidalni načrt, ki sicer uradno ni bil sprejet, zavzema boljše kmetijske površine na severnem območju med osamelcema Brdo in Kostajnica. Ker pa je velik del tega območja že pozidan, smo variantno ocenili najmanjši možni obseg zazidalnega območja in ohranitev čim večjega obsega kmetijskih zemljišč (vas Bevke), odnosno glede na slednje, največji obseg zazidave, ki naj se funkcionalno dopolni, uredi ter vključi v novo naselitveno tvorbo na severnem delu Bevk.

Omenjeni zasnovi razvoja naselja sta:

Varianta A: linearni razvoj v smeri proti Ljubljani in prenova vasi

Varianta B: razvoj novega nekmečkenga dela naselja in prenova stare vasi

Varianta A kaže težnjo po organski rasti naselja, ki sledi smeri novejše stanovanjske gradnje. Obseg območja začete stanovanjske gradnje na Policah naj se zaradi kvalitetnih kmetijskih zemljišč omeji in gradnja razširi v smeri proti vzhodu, kjer so kmetijska zemljišča slabše kvalitete. Varianta A in B se razlikujeta po zasnovi, po celotnem številu prebivalstva pa ne (sl. 2).

Po varianti B, v primerjavi z varianto A, naj bi bila skrajno omejena stanovanjska gradnja na Policah, ki se razširja v smeri proti vzhodu. Priseljeno (urbano) prebivalstvo pa bi se usmerjalo v novo stanovanjsko območje na Kostajnici, ki bi predstavljalo lokacijsko in oblikovno funkcij-sko-samostojno stanovanjsko enoto.

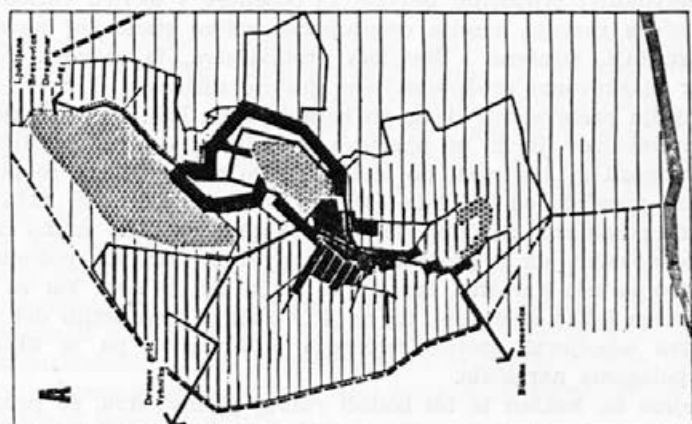
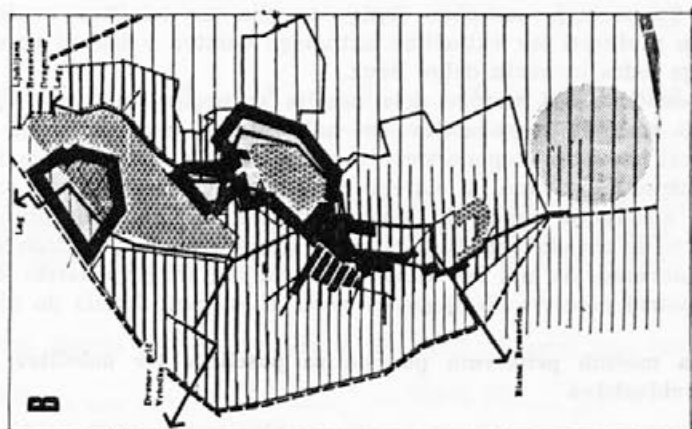
Slika 2

VARIANTE DAVNOJE RAZVOJA NASELJA

- VARIANTA A
LIPJANJA ŠNER PROTI LOUGČARJ IN PREGOVA VASI
- VARIANTA B
KOTI BREKČIČI DEL NASELJA BEVČ IN PREGOVA VASI

LEGENDA:

- obsejane naselja
- posevna, predvidena in naseljena
- posevna na osnovi kmetskih gospodarstev, obsejane in predvideni
- obsejane gošnje posevne, ki se ohranjajo
- najboljše obdelovalne posevne
- slabše obdelovalne posevne
- ostala kmetijska posevna
- intenzivne obdelovalne posevne
- potreba posebnih ukrepov za omogočanje medsebojnega negativnih vplivov
- glavna obsejane in predvidene promišlene gospodarstva (povzeta kmetskega dela naselja in obdelovalni površini)
- Lipjancice
- majhna krajinska skupnosti
- meja občine Franika in Lipjancice

Površine na vzhodnem delu Brda smo predvidevali v obeh variantah, predvsem za razvoj zasebne obrti. Območje prejšnjih dobrih obdelovalnih površin na Gradišču, kamor se je prav tako, a v majhnem obsegu usmerila neorganizirana ekstenzivna in individualna gradnja nekmečkega značaja, je mogoče sanirati s preusmeritvijo nove zazidave na zaokrožena zazidalna območja v še vedno dovolj zaokrožene in površinsko obsežne kmetijske površine.

Staro jedro naselja je po svoji zasnovi in posameznih fizičnih elementih ter povezanosti z okoljem kulturna vrednota. Ta opravičuje njegovo ohranitev v strukturi bodočega naselja. Stanje terja izredne in posebne načine oživljanja in usposabljanja območja s pomočjo širše družbene akcije in ob sodelovanju samih prebivalcev.

Kmetijska vloga naselja bi morala biti tudi nadalje povezana s starim jedrom Bevk, vsled česar smo predvideli tudi rezervne površine za potrebe razvoja obstoječih in bodočih kmečkih gospodarstev na njegovi zahodni strani. Zgodovinsko jedro naselja je treba preurediti zaradi predvidenega zmanjšanja števila kmečkih gospodarstev in bolj smotrne izrabe prostora. To pa terja podrobno študijo naselja ter določitev vrednosti, omejitev in možnosti ter vključitev aktivnega varstva v bodoči razvoj zgodovinskega jedra in novih delov Bevk.

Na bodoči razvoj starega dela naselja se neposredno veže vprašanje bodočnosti kmečkih gospodarstev. Pri naši zasnovi smo izhajali iz stališča, da bi nekaj kmečkih gospodarstev vsekakor moralo ostati, kot je iz navedenih možnosti razvidno, v starem delu naselja. Predpostavili smo tudi možnost nastajanja novih ali dopolnitve sedanjih kmetij na obrobju naselja. Na to se seveda veže tudi možnost zasnove novih posestnih enot. Za te predvidevamo, da naj bo njihov stanovanjski in gospodarski del (poslopje) znotraj posestva ob njegovem robu ali ob poti (cesti) do nje.

Ocena možnih primernih površin za poselitev ter določitev ciljnega števila prebivalstva

Ob opredelitvi primernih površin za poselitev v okviru variantnih zasnov bodočega razvoja naselja ocenjujemo, koliko stanovanj nove stanovanjske gradnje, izražene s številom prebivalstva, ta zasnova dovoljuje, pri čemer upoštevamo predpostavljene gostote zazidave.

Projekcija prebivalstva Bevk po naravni rasti izhaja iz sedanje spolne sestave prebivalcev Bevk in upošteva verjetne starostno-specifične koeficiente rodnosti in smrtnosti do leta 2000. Po tej projekciji se bo število prebivalcev povečalo od 558 leta 1976 na 741 leta 2000 (oz. 32 %). Zanimivo je, da posamezne značilne starostne skupine ne bodo enako rasle, kar je eden od dokazov, da so projekcije po starostnih skupinah potrebne. Najmočnejše bo porasla starostna skupina 65 let in več, in sicer kar za 118,6 %. Iz navedenega lahko sklepamo, da se je v zadnjih desetletjih del mladega prebivalstva odseljeval, število celotnega prebivalstva pa je kljub temu vseskozi polagoma naraščalo.

Poglejmo še, kakšen bi bil bodoči razvoj prebivalstva, če predvidevamo močnejše doseljevanje v območja namenjena stanovanjski gradnji. Naj-

prej moramo izračunati zmogljivost opredeljenih površin za stanovanjsko gradnjo in sicer na območju Polic (17 ha) in vzhodno od Brda (10 ha). Za posamezna nova zazidalna območja smo predvideli: »Na policah« 8 hiš na ha, »Za Brdom« pa 9 na ha, pri čemer računamo 4-5 prebivalcev na hišo.

Ocena števila novih prebivalcev v zazidalnih območjih je razvidna iz naslednje tabele, upoštevajoč, da je nekaj hiš že zgrajenih in vseljenih in smo torej število novih prebivalcev ustrezno znižali.

Območje	Površina v ha	Štev. hiš/ha	Skupno štev. hiš v obrn. 1 x 2	Štev. hiš obst. hiš	Štev. novih hiš 3-4	Štev. preb./hišo (norm.)	Izračunani novi preb.
	1	2	3	4	5	6	7
1							
Na policah	17	8	136	40	96	4,5	435
2							
Za Brdom	9	9	81	32	49	4,5	220

Po navedenih predpostavkah bi v novih območjih lahko naselili ok. 700 novih ljudi, od katerih bi jih bilo 45 iz naravnega prirastka prebivalstva Bevk. Število dejansko doseljenih bi znašalo $700 - 45 = 655$.

Celotno število prebivalstva Bevk leta 2000 bi torej bilo naslednje:

$$\text{Pr}_{79} + \text{NR}_{\text{dom. preb. } 79} + \text{Pr}_{\text{novih območij}} - (30\% \text{ NR}_{\text{dom pr.}}) = \\ = 589 + 152 + 655 - 46 = 1350$$

Navedene predpostavke utemeljujemo takole. V Bevkah ostane ves naravni prirastek sedanjega prebivalstva, ki znaša 152 prebivalcev. Približno 1/3 (30%) se preseli v nova območja Bevk, zaradi česar je potrebno število doseljenih od zunaj zmanjšati za 46 prebivalcev. Predvideno število prebivalcev znaša leta 2000 1350 prebivalcev. Ta podatek je osnova za izračun ciljne projekcije, pri kateri je končno prebivalstvo znano, iščemo pa potrebno število doseljenih. Kot vmesni cilj smo postavili leto 1985 s 700 prebivalci, kar je nekoliko višje od projekcije po naravni rasti. Močnejše doseljevanje nastopi šele po letu 1985. Število prebivalcev pa bo po tej projekciji narastlo za 142%. Seveda tudi po tej projekciji porast po starostnih skupinah ni enakomerna. To nas potrjuje v prepričanju, da je pri projektiranju bodočih potreb po vrtcih, šolah in podobno treba upoštevati, da bodo v primeru tako nagle rasti tudi potrebe po opremljenosti z družbenimi službami močno porastle.

Ocena možne bodoče socialnodemografske sestave prebivalstva z upoštevanjem zasnove novih posestnih enot.

Bistvena sprememba števila prebivalcev Bevk v bodočnosti bo vplivala tudi na spremembo socialne sestave prebivalstva v posameznih delih naselja. Zaščititi je treba kmetijsko vlogo naselja, kljub dejstvu, da se bo spremenila socialno-demografska (poklicna) sestava prebivalstva.

Pri ocenitvi bodočega deleža gospodinjstev s kmečkih gospodarstev ni mogoče postaviti zanesljivih ocen, ampak izhajamo iz predpostavk. Posestev največjih velikostnih skupin naj bi bilo 12 in sicer od 7,6 do 41,7 ha. Pri njihovi zasnovi smo delno upoštevali rezultate ankete o perspektivnosti kmečkih gospodarstev. Glede na možnost preobrazbe posestne sestave smo posestva v velikosti 3-5 ha in 5 ha in več vključevali v nanovo zasnovana posestva. To pomeni, da se bo število posestev teh velikosti zmanjšalo.

Izhajajoč iz ciljne projekcije prebivalstva, ki predvideva 1350 prebivalcev in ob predpostavki, da bo povprečna velikost gospodinjstva 3,65 članov, bo leta 2000 v Bevkah 370 gospodinjstev ($1350 : 3,65 = 370$). Pri tem moramo opomniti, da smo pri izračunu števila prebivalcev na hišo predvideli 4 do 5 ljudi, ker smo upoštevali možnost, da bo pri nekaterih primerih več gospodinjstev v eni hiši.

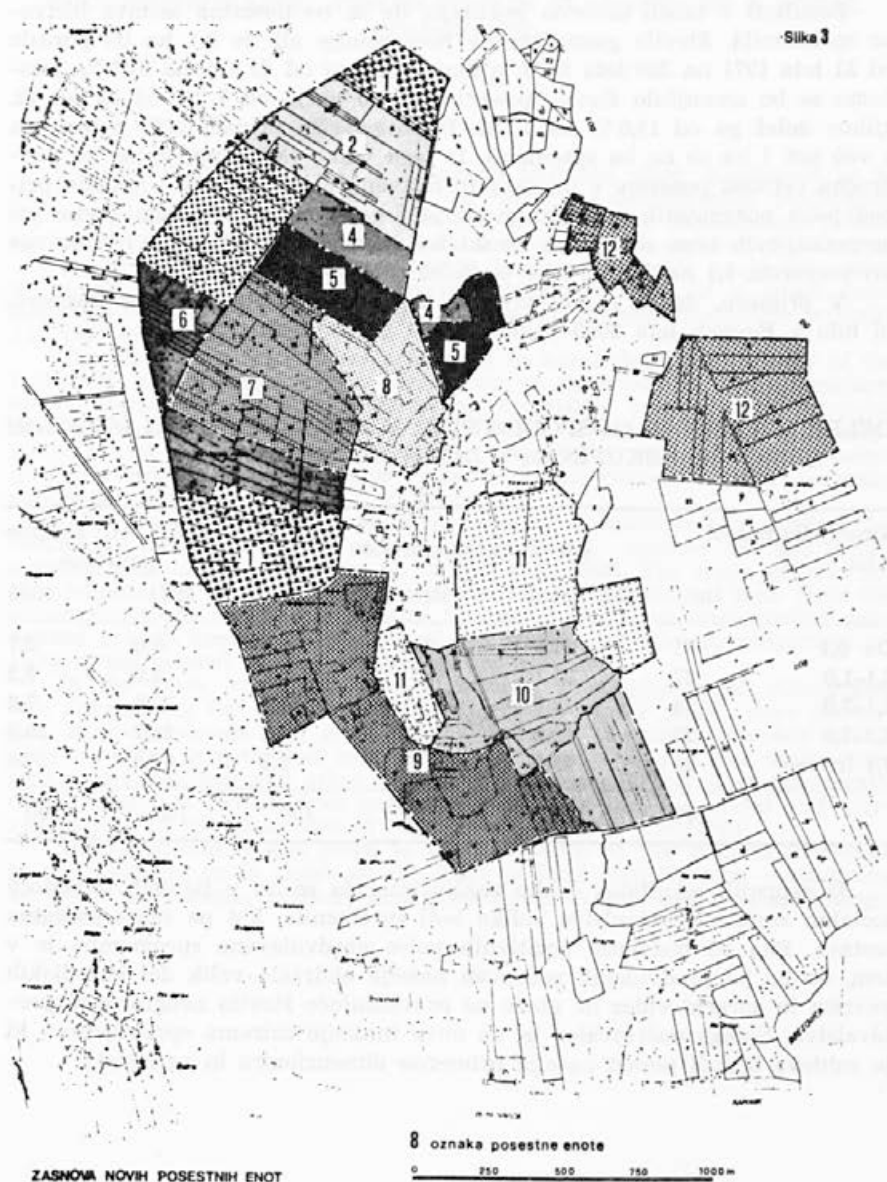
Pri zasnovi novih posestnih enot smo upoštevali različne kriterije, ki jih bomo skušali na kratko pojasniti.

Kmetijska zemljišča, ki pripadajo Bevkam, so bolj ali manj ogrožena od poplav in se izjemne poplave neposredno približajo naselju, medtem ko vsakoletne poplave prizadenejo le del površin. Parcelacija v Bevkah je, podobno kot drugje na Barju, večinoma vezana na jarke za odvodnjavanje. Ker pa je večina parcel tudi fizično pogojena, lahko dobimo večje, strnjenejšje kmetijske površine bolj zaradi združevanja parcel različnih lastnikov v isto posestno enoto kot pa na osnovi enostavne komasacije.

Pri zasnovi novih posestnih enot smo vsaj do neke mere upoštevali sedanja posestva in njihove možnosti za nadaljnji razvoj. Vendar smo zasnovo pripravili dokaj neodvisno od sedanjih lastniških razmer. Arondacija smo torej le delno uporabili, predvsem pa smo oblikovali nove enote z združevanjem posestev ali delov posestev in z delno zamenjavo. Sama zasnova naj bi pokazala le možnost nove ureditve, predlog novih posestnih enot pa je le poskus. V kolikor bi prišlo v praksi do uresničitve takega predloga, bi se bilo treba posvetovati s kmetijskimi in drugimi strokovnjaki. Menimo, da je načelo združevanja posestev v naših razmerah še posebno aktualno.

Pri analizi možnosti za spremembe socialno posestne sestave glede na možni bodoči razvoj naselja samega, bolj smotrno posestno sestavo in možno združevanje kmetij, se je pokazalo, da bi na obrobju naselja lahko oblikovali 12 bolj ali manj strnjenih zemljiško posestnih enot, katerih skupna površina znaša 268,8 ha, posamezna posestva pa bi imela od 7,6 do 42 ha. (sl. 3).

Slika 3

Predvidena sprememba sedanje posestne sestave v korist večjih posestev (zemljiških enot od 7 do 42 ha) zahteva tudi zmanjšanje števila gospodinjstev s posestjo 1-2 ha v korist tistih, ki imajo 0-1 ha posesti.

Rezultati v tabeli nazorno pokažejo, da se bo posestna sestava bistveno spremenila. Število gospodinjstev brez zemlje ali do 0,1 ha bo poraslo od 31 leta 1971 na 300 leta 2000; njihov delež pa od 21,2% na 81,1%. Istočasno se bo zmanjšalo število posestev, ki so večja od 7 ha od 22 na 12, njihov delež pa od 15,0% na 3,2%. Delež površin pripadajočih posestvom z več kot 7 ha se ne bo spremenil. Iz tega lahko sklepamo, da se bo povprečna velikost posestev v tej skupini bistveno povečala. Delež površin pripadajočih posameznih velikostnim skupinam se opazno spremeni samo pri gospodinjstvih brez zemlje ali do 0,1 ha (porast od 0,0% na 3,7%) in pa pri posestvih 1,1 na 3,0 ha, kjer se delež zniža od 10,8 na 7,2%.

V primeru, da bi razvoj potekal ustrezno s predpostavljeno zasnovo, bi bilo v Bevkah leta 2000 približno 370 gospodinjstev.

DELEŽ POVRŠIN IN GOSPODINJSTEV V POSAMEZNIH VELIKOSTNIH SKUPINAH V LETIH 1971 IN 2000

Kmetijska posest v ha	Število gospodinjstev				Delež od skupne površine	
	štev. 1971	delež	štev. 2000	delež	1971	2000
Do 0,1	31	21,2	300	81,1	0,0	3,7
0,1-1,0	37	25,1	21	5,7	2,0	2,2
1,1-3,0	29	19,7	17	4,6	10,8	7,2
3,1-7,0	28	19,0	20	5,4	29,7	29,3
7,1 in več	22	15,0	12	3,2	57,5	57,6
	147	100	370	100	100	100

Iz zgornjih rezultatov lahko zaključimo, da se bo v Bevkah v bodoče socialna sestava prebivalstva veliko bolj spremenila, kot pa sama posestna sestava. Ena od bistvenih pozitivnih potez predvidevane spremembe je v tem, da bo po predvidenih zasnovah naselje obdržalo velik del kmetijskih površin in agrarni videz ne glede na prevladujočo število neagrarnega prebivalstva. Naloga načrtovalca je, da nove funkcije oziroma opremljenost, ki jo zahteva bodoči porast naselja primerno dimenzionira in razporeja.

SOCIODEMOGRAPHIC PROJECTION IN PLANNING OF A LOCAL COMMUNITY

Lojze Gosar

(Summary)

Population projections as a planner's tool are often questioned as to their reliability and usefulness. In our work on demographic projections we try to take into account the fact that demographic development is also spatially tied and directly affects settlement's physical and social make up.

In this paper we are attempting to link demographic projections with the social, landownership and physical transformation of a small rural community (Bevke). This village is located in the immediate vicinity (14 km) of Ljubljana.

The Bevke community has preserved its rural character in spite of the fact that the majority of its population is employed in nonagricultural sector. Because Ljubljana is so easily accessible, pressure for intensive residential growth in the next 20 years could be expected. If the development is not successfully planned, the community will lose its present qualities without acquiring new ones, and will become similar to many suburban places in this part of Slovenia.

In our analysis the population capacity of suitable land surface for residential construction has served as the target number for the cohort survival population projection up to the year 2000. The main criteria for the delimitation of land use is the protection of agricultural land from the non-agricultural use, the avoidance of exaggerated and uncontrolled residential growth among others. One of the »target« population projection results is the needed annual number of immigrants.

In the team work involving architects, geographers and ethnologist, two alternatives for the future physical growth of the place were developed. Special interest was given to the dynamic planning approach according to which growth does not necessarily mean simply a loss of the present social, physical and other qualities of a place. Rather than preservationist's approach, which does not seem very effective, the social and physical fabric of the place should be enriched by new functions.

Special attention was given to the possibility of the gradual formation of new farming units (lots) on the basis of land consolidation, considering as much as possible present land ownership, fragmentation and ecologic conditions.